

DOI: 10.7596/taksad.v1i3.50

Çağatay Türkçesiyle İlgili Makaleler Bibliyografyası Denemesi

Serhat Küçük¹

Özet

Bu çalışmada Çağatay Türkçesi alanında Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türkiyat Mecmuası, Türklük Araştırmaları Dergisi, TDAY-Belleten, Türk Dünyası Araştırmaları dergilerinde yapılmış olan makaleler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bu çalışmalar yazar soy isimlerine göre alfabetik sıralanmıştır. Künyeleri verilen makaleler kısa ve öz bir şekilde tanıtılmıştır. Ayrıca çalışmanın sonunda künyeleri verilen makaleler yayımlanış tarihlerine göre sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyografya, Çağatay Türkçesi, Ali Şir Nevâî.

A Study on the Articles on Chagatai Turkish

Abstract

In this study about Chagatai Turkish; review, research and artifacts were analyzed which are made of Türk Dili ve Edebiyatı (Turkish Language and Literature), Türkiyat Mecmuası (Turk Review), Türklük Araştırmaları (Turkish Studies), TDAY-Belleten, Türk Dünyası Araştırmaları (Turkish World Studies) journals. These activities which can be detected and seen a remarkable are listed alphabetically by author last name. Identifiers are described in the articles shortly and concisely. In addition; at the end of this study, articles with identifiers are sorted by the date of publication.

Keywords: Chagatai Turkish, Ali Şir Nevâî.

¹ Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

Une étude bibliographique sur les articles du Turc Chagatay

Résumé

Dans cette étude, nous avons déterminés les travaux et les œuvres effectués au sujet du Turc Chagatay, qui ont été publiées dans les revues suivantes : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türkiyat Mecmuası, Türklük Araştırmaları Dergisi, TDAY-Belleten, Türk Dünyası Araştırmaları. Nous avons énuméré ces travaux et œuvres selon l'ordre alphabétiques des noms des auteurs. Nous avons présentés ces articles d'une manière brève. En outre, au terme notre étude, nous avons énuméré les articles selon la date de publication.

Mots-clés: Turc Chagatay, Ali Şir Nevâî.

دراسة حول المقالات المتعلقة بالتركية الجغتائية

ملخص:

في هذه الدراسة حاولنا أن نحدد الأبحاث، والدراسات، والأعمال المتعلقة بالتركية الجغتائية المنشورة في

مجلات:

Türk Dili ve Edebiyatı، Türkiyat Mecmuası، Türklük Araştırmaları، TDAY-Belleten و Türk Dünyası Araştırmaları

الأبحاث القيمة التي تمكننا من العثور عليها في هذه الدراسة قد رُتبت بحسب ألقاب المؤلفين وفقاً للترتيب الأبجدي. المقالات التي ذكرنا عناوينها ومؤلفيها قد قُدمت موجزاً. كما أننا رتبنا هذه المقالات حسب تاريخ نشرها في آخر دراستنا .

كلمات البحث:

التركية الجغتائية ، علي شير نوائي.

1. Giriş:

Çağatay terimi Cengiz Han'ın ikinci oğlu olan Çağatay Han'dan gelmektedir. Cengiz Han ölümünden önce (1227) yönettiği Türk-Moğol İmparatorluğunun topraklarını dört oğlu arasında paylaştığında Çağatay Han'a Isık Göl, Baykaş Gölü'nün güneydoğusundaki İli Havzası bir de Çu ve Talas Bozkırları düşmüştür. Ancak Çağatay kelimesinin bu ulusun ve devletin adı olarak kullanılması Çağatay Han'ın ölümünden sonra olmuştur. Onun torunu Kara Hülagü zamanında Çağatay Hanlığı kurulmuştur. Kara Hülagü'nün ölümü üzerine hanlık karışmış, ardından Çağatay soyundan gelen Duva Han zamanında eski şevketli dönemine kavuşmuştur. Sonraki hanlardan Tarmaşın zamanında Moğolistan ve Maveräünnehir olmak üzere ikiye bölünen Çağatay Hanlığı'nı Tuğluk Timur yeniden birleştirmiş olsa da onun ölümünün ardından hanlık Timur'un eline geçmiştir. Çağatay dili, Türk dilleri ailesinin Orta Asya grubuna mensuptur. Bu dil, 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın başına kadar kullanılan bir edebî dildir. Günümüz Türk şiveleri arasında Özbekçe ve Yeni Uygurca, ona en yakın olanlardır. Karahanlılar veya Hakâniler (11.-13. yüzyıllar) ve Harezm

(14. yüzyıl) edebî dillerinin devamı olarak Timurlular (1405-1506) idaresi altında gelişen bu Çağatay dili, bilhassa Nevâî'nin eserlerinde klasik şeklini aldı. Çağatayca'nın itibârı, yüzyıllarca çok büyük oldu. Çağatayca, yalnız Doğu Türkistan ve Orta Asya Türk devletlerinin diplomasi, edebiyat ve resmî devlet dili olarak değil, aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa Rusyasının Oğuz olmayan müslüman Türklerinin de edebî dili olarak kullanılmıştır. Rusların Buhara (1868), Hive (1873) ve Hokand (1876) işgallerinden sonra, Türkistan'da «Şart» adı altında kullanılan bu edebî Türk dili, aslında, Çağatayca'nın mahallî Özbek dilinin tesiri altında az çok değişmiş bir şekliydi. Özbekistan'da, şehirlerin diyalektlerine dayanan Özbek edebî dili, 1921'de Çağatay edebî dilinin yerini aldı.¹

Türk yazı dilinin doğu kolunun 15. ve 20. yüzyıllar arasındaki devresi, Cengiz Kağan'ın ikinci oğlunun adıyla Çağatay Türkçesi ve Çağatayca diye adlandırılır. Bugünkü Karluk ve Kıpçak şiveleri de bu yazı dilinden kaynaklanır. Günümüz Roman dillerinin gelişmesinde Latincenin rolü neyse, çağdaş Türk şiveleri için Çağatayca'nın rolü de odur.²

Çağatayca yalnızca Orta Asya Türk Devletlerinde yazı ve diplomasi dili olarak kullanılmakla kalmamış, Avrupa Rusya'sında Oğuz boyu dışındaki Müslüman Türkler arasında da 19.yy kadar kullanılmıştır. 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir yazı dili olarak Orta Türkçenin son dönemini temsil eden Çağatay Türkçesi de Çağatayca'yı ayrı bir yazı dili hâline getiren dil özelliklerinin yanı sıra söz konusu etkileşimin bir sonucu olarak Oğuzların ve Eski Türkçenin dil özelliklerini bünyesinde taşır

Harezmi Türkçesinin devamı olarak Timurlular devrinde oluşmuştur. Çağatayca'da büyük bir oranda İslam kültürünün etkileri de görülür. Arapça, özellikle Farsça birçok sözcük ve tamlama oldukça çoktur. Çağatayca yerini bugün modern Özbekçeye ve modern Uygurcaya bırakmıştır.

Çağatay Türkçesi ile ilgili şimdiye kadar birçok farklı çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Çağatay Türkçesi üzerine yapılan bu çalışmalar Çağatay dili ve edebiyatını bir bütün halinde görmemizi ayrıca bu alanda çalışma ve araştırma yapacak olanlara, kaynak taraması açısından da kolaylık sağlayacaktır.

Bu çalışmada Türk dili ve edebiyatının Türkiye'deki önemli ve köklü süreli yayınları olarak görebileceğimiz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türkiyat Mecmuası, Türklük Araştırmaları Dergisi, TDAY-Belleten, Türk Dünyası Araştırmaları dergilerinde 1934 yılından 2004 yılı sonuna kadar yapılmış olan Çağatay Türkçesi alanında makaleler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bu çalışmalar yazar soy isimlerine göre alfabetik sıralanmıştır. Künyeleri verilen makaleler kısa ve öz bir şekilde tanıtılmıştır. Ayrıca çalışmanın sonunda künyeleri verilen makaleler yayımlanış tarihlerine göre sıralanmıştır.

2. Çağatay Türkçesiyle İlgili Makaleler:

Abdullayev, Muhammet, “Ubeydullah Han'ın Hayatı ve İcadına Dair Malumatlar” *Türk Dünyası Araştırmaları*, (Haziran 1999), S.120, 133–144.

Bu çalışmada Ubeydullah Han'ın hayatı hakkında bilgi verildikten sonra, Necmi Sani'nin esir düşürülmesi ve daha sonra da Moğollara karşı yaptığı saldırılar anlatılır.

¹ J. Eckmann “*Çağatayca El Kitabı*”.

² J. Eckmann age.

Makaledeki dipnotta belirtilen tarihler Ubeydullah'ın hayatı hakkındaki kaynakçaları gösterir. Makalenin sonunda Ubeydullah Han'a ait bir şiirin tercümesi yer alır.

Abik, A. Deniz, “Ali Şir Nevâî'nin Zübdetü't Tevârihi Üzerine”,*TDAY-Belleten* (1996), 1999, 1–6.

Makalede Ali Şir Nevâî'nin tarihe dair eserlerinin adı verilerek bunlardan birinin de Zübdetü't-Tevarih olduğu belirtilmiştir. Bu eserin Nevâî'ye ait olduğunu gösteren tek işaret eserin adından kaynaklanmaktadır. Ali Şir Nevâî'nin Muhakemetü'l-Lügateynde bu eseri yazdım dediğinden bahsedilmiştir. Bu eserde sultanların unutulmuş adlarından bahsedildiği belirtilmiş, hangi kayıtlarda bu eserin Nevâî'ye ait olduğunun gösterildiği açıklanmıştır. Eser hakkında farklı görüşlere de yer verilmiştir. (eserin anlamının “tarihlerin kaymağı”= Zübdetü't-Tevarih olduğu belirtilmiş.). İslami-doğu tarihçiliğinde de iki konu işlendiği, bunlardan birinin peygamberlerin hal tercümesi, diğerinin padişahların hal tercümesi olduğu belirtilmiştir.

Eserin hangi tarihte yazıldığına dair ipuçları verilmiştir. Sonuç olarak Ali Şir Nevâî'nin Türkçe olarak özet bir genel tarih yazmayı amaçladığı belirtilmiştir. Eser ortada olmadığından eser üzerine fikir yürütmelerin süreceği söylenmiştir. Türkçe olarak Timurlu tarihi yazma arzusu olan Nevâî'nin elde bilgi ve kaynak olmamasından bunu gerçekleştiremediği kanısına varılmış; fakat İran tarihçiliğine kazandırdığı değerli eserlerinde Timurlu tarihini geniş olarak değerlendirdiği sonuç olarak verilmiştir.

Abik, A.Deniz, “Nevâî'nin Üç Eserindeki Deyimlerin Farsçasıyla Karşılaştırılması”, *TDAY-Belleten*, (2003/I), 2005, 211–222.

Bu çalışmada Abik, Çağatay edebiyatının ünlü sanatçısı Ali Şir Nevâî'nin Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülûk-i 'Acem ve Münşe'ât adlı eserlerinde fiil olarak kullanılan deyimlerden Farsça ile benzeşenleri incelemiştir. Abik, incelediği eserlerde Farsça ile ortak anlatım kalıbında oldukları görülen fiil deyimleri Farsça sözlükler aracılığı ile tespit etmiştir. Türkçe ile Farsçanın değişik dönemlerdeki ilişkileri iki dil arasında ortaklıklara yol açmıştır. Deyimlerde de ortaklıklar görülmektedir. Deyimlerin bir kısmı fiil olarak kullanılan öğelerdir. Çalışmanın başlangıcında deyimlerin özellikleri, birleşik fiil olarak kabul edilip edilemeyeceği üzerine görüşler değerlendirilmiştir. Üç eserde Çağataycada fiil olarak kullanılan altmış bir deyim Farsça ile benzer olduğu görülmüştür.

Alparslan, Ali ve Kemal, Eraslan, “Kâmrân Mirzâ'nın Divânı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1977), 1979, C.23, 37–163.

Çalışmanın giriş bölümünde Kâmrân Mirzâ'nın hayatı, şairliği ve divanı hakkında açıklamalar yer almaktadır. Çoğunlukla Kâmrân mahlasını kullanan, bazen de Gazi mahlasını kullanan Kâmrân Mirzâ Divânının Banki-pur ve Kalküta nüshaları mevcuttur. Metin bölümünde Farsça şiirler Arap harfiyle yazılıp Türkçeye çevrilmiştir. Türkçe şiirlerin transkripsiyonu yapılmıştır. Şiirler ve şiir çeşitleri gösterilmiştir.

Alparslan, Ali; Kemal, Eraslan, “Kâmrân Mirzâ Divânı II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1986), 1993, C.25, 11–78.

Makalede Babür'ün Oğlu Kâmrân Mirzâ'nın biri Türkçe-Farsça, ikincisi sadece Farsça iki divanının olduğu belirtilmiştir. Ayrıca makalede Kalküta nüshasının 2.bölümü yer almaktadır. 15.manzume yer almaktadır. İlk 12 manzume mesnevi tarzında, 13.manzume

terkib-i bent tarzında mersiye, 14.manzume gazel, 15.manzume kıt'a şeklinde kaleme alınmıştır. Şiirlerin başında aruz kalıpları, daha sonra metnin sözlüğü verilmiştir. Son kısımda da bahsedilen eserin tıpkıbasımı verilmiştir.

Alparslan, Ali, “Babür’ün İcat Ettiği Baburi Yazısı ve Onunla Yazılmış Olan Kur'an”, *Türkiyat Mecmuası*, (1973), 1975, C.18, 161–168.

16.yy Türk siyasi yapısından, Babür’ün hayatı ve eserlerinden, Risale-i Valideyye Tercümesinden bahsedilmiştir. Makalede, Baburî hattı ile ilgili olarak bu yazının niçin yazıldığı konusunda kesin ve net bilgi olmadığı hususunu dile getiren bir yazıdır. Dipnotlarda Babür ve eserleri hakkındaki çalışmalar verilmiştir.

Alparslan, Ali, “Babür’ün İcat Ettiği Baburî Yazı”, *Türkiyat Mecmuası*, 1977, (1979), C.19, 207–209.

Ali Alparslan makalesini Özbek İlimler Akademisi, Doğu Araştırmaları Enstitüsü müdürü olan S. Azimcanova'nın “Hatt-ı Baburî Hakkında Yeni Doneler” adlı tebliğinden hareketle yazmıştır. Hatt-ı Baburî hakkında, 1645’de Belh’te yazılan Acâibu’t-Tabakât’ta bilgi bulunmaktadır. Makalede ayrıca aynı alfabeye bir de Kur’an yazıldığı ifade edilmektedir. Yazar makalesinin sonunda böyle bir alfabenin varlığıyla ilgili şüpheler bulunduğunu belirten maddeler sıralayarak Babür alfabesi yazının sonuna eklemiştir.

Alpay, Gönül, “Ali Şir Nevâî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevîsi Üzerindeki Etkiler”, *TDAY-Belleten*, 1970, (1989), 155–167.

Ali Şir Nevâî'nin hamsesinin ikinci mesnevisi Ferhad ü Şirin üzerinde Nizami'nin etkisi belirtilerek, Nevâî'yi etkileyen ikinci şair Emir Hüsrev Dihlevî'den ve eseri Şirin-ü Hüsrevin, Nevâî'nin Ferhad ü Şirinine etkileri ayrıca Nevâî'nin Arifi ve İran Şairi Selimî'den etkilendiği ihtiyatla ifade edilmiştir. Nevâî'nin, etkisi altında kaldığı öteki motifler ve mesneviler belirtilmiş, makalenin son kısmına da Nevâî'nin çevresi ve devrinin eseri meydana getirirken etkilerinden bahsedilmiştir. Makalenin sonunda Bibliyografya yer almıştır. Dipnotlarda faydalanılan makaleler ve eserler sayfa ve cilt numaralarıyla verilmiştir.

Ateş, Ahmet, “Ali Şir Nevâî'nin Arapça Sözlüğü Hakkında”, *TDAY-Belleten*, 1957, (1988), 183–188.

Ahmet Ateş bu makalesinde Nevâî'nin olduğu düşünülen Seb'âtü Ebhur isimli sözlüğün ona ait olup olmadığı hususundaki görüş ve düşüncelerini dile getirmiştir.

Ateş, Ahmet, “Ubeydullah Han'ın Bilinmeyen Mensur Bir Eseri (Tarcama-ı ava'id al-Kur'an va fava'id al-Furkan)”, *TDAY-Belleten*, 1964, (1989), 127–147.

Ubeydullah Han'ı tanıttıktan sonra Ubeydullah Han'ın Tercüme-i Kava'id al Kuran ve Feva'id al Furkan isimli eserinden bahseder. Eserin çeşitli bölümlerinde transkripsiyonlu örnek cümleler verilmiştir. Eserin bazı kısımlarını Ahmet Ateş günümüz Türkçesine çevirmiştir. Makalenin sonuna orijinal metnin fotokopisi konulmuştur.

Bertels, E. E., “Ali Şir Nevâî'nin Ferhad ü Şirin'i” çev. Rasime Uygun, *TDAYBelleten*, 1957, (1988), 59–96.

Bu çalışmada Nevâî'nin hayatı hakkında bilgi verilerek Ali Şir Nevâî ve Ferhatlı dört sairimizden bahsedilir. Bertels, Nevâî'nin Ferhadıyla Nizâmî'nin Ferhadını karşılaştırır. Bu karşılaştırmayı Nizâmî ile Nevâî arasındaki farkları belirtmek için yaptığını kaydeder. Ali Şir Nevâî'nin orijinal tarafı olmadığı, eserlerini Farsçadan tercüme ettiğini ileri sürenlere karşı Bertels kendi düşüncelerini bildirir.

Birnbaum, Eleazar, “Çağatay Şairi Lütî (Hayatı ve Eserleri)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1986, (1993), C.25, 189–193.

Makalede Lütî'nin hayatı hakkında kısa bilgiden sonra eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Lütî hakkındaki yayınların bibliyografyası ayrıntılı ve açıklamalı verilmiştir.

Borovkov, “Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevâî”, çev. Rasime Uygun, *TDAY-Bulleten*, 1954, (1988), 59–96.

Borovkov makalede Nevâî'nin Muhakemetü'l-Lugateyn adlı eserinden bahsetmiş ve Nevâî'nin milli edebiyatın kurucusu olduğunu vurgulamıştır. Nevâî'nin çeşitli eserlerinden alınan parçalar Arap harfleriyle yazılmış ve altlarına Türkiye Türkçesiyle çevirisi konulmuştur. Makale üç bölümden oluşmuştur.

Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri II Gedaî Divânından Parçalar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1960), C.10, 65–110.

Gedaî hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Dîvan-ı Gedâ hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Çağatayca derslerinde okutulmak üzere Gedaî'den 50 manzum örnek verilmiştir. Örneklerin her birinin başında aruz kalıpları verilmiştir. Dipnotlarda metnin içerisindeki kelimelerin asıl metinde nasıl geçtiği belirtilmiştir.

Eckmann, Janos, “Horasan Sultanı Hüseyin Mirzâ'nın Bir Savunma Yazısı, (Tourkhan Gandjei)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1959), C.9, 155–156.

J.Eckmann, Hüseyin Baykara'nın Turhan Gencei tarafından İtalyanca tercümesi ile birlikte Arap harfleriyle yayımlanmış risalesini tanıtmıştır. Risalenin Çağatay Edebiyatı araştırmacıları için faydalı bir kaynak olduğu dile getirmiştir.

Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri -Nevâî Divânından Parçalar-”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1959), C.9, 33–64.

Eckmann bu çalışmada metinleri Nevâî'nin lirik manzumeleri arasından seçmiştir. Örnek metinlerde mümkün olduğu kadar çeşitli gramer şekillerinin yer almasına özen göstermiştir. Her parçanın başında alındığı yazmayı göstermiştir. Makalede Nevâî'nin Türkiye'de yayınlanan mensur eserleri dipnot olarak verilmiştir. Kısaltmalar ve açıklamalar ilk sayfada yer almaktadır. Metinler, 25 gazel, 1müstezad, 1muhammes, 1müsemmen ve Sakiname'den alınma 64 beyitten oluşmaktadır. Manzumelerin vezinleri baş tarafında gösterilmiştir.

Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri. III”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1962), C.12, 157–174.

Bu makalede Sekkakî hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Çağatay şairlerinden Lütî ile manzumeleri arasındaki benzerlik zikredilip Daha sonra Sekkakî'nin dilinden, Nevâî öncesi şairlerde yer alan arkaizm ve diğer hususiyetlerden bahsedilmiştir. Sekkakî'den 17 adet manzum örnek verilerek örneklerin her birinin başına aruz kalıpları gösterilmiştir. Dipnotlarda genelde faydalanılan eserlerin isimlerinden bahsedilmiştir.

Eckmann, Janos, “Küçük Çağatay Grameri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1960), C.10, 41–64.

J.Eckmann Çağatay dilinin Orta Asya İslam-Türk yazı dilinin gelişmesindeki yerinden bahsettikten sonra Çağatay yazı dilinin evrelerini belirtmiştir. Çağatayca üzerinde çalışmak isteyenlere müracaat edebilecekleri eserlerin isimleri (Gramer, lügat) verilmiştir. J.Eckmann, Çağatay Türkçesinin ses bilgisi hakkında bilgi vererek makale sonunda metin içinde geçen kısaltmalara ve açıklamalara yer vermiştir.

Eckmann, Janos, “Bilinmeyen Bir Çağatay Şairi Şahî ve Divânı”, *TDAY-Belleten*, 1970, (1989), 13–36.

J. Eckmann Londra da India Office Kitaplığında Çağatayca yazmaları gözden geçirirken Turki MS23 ve Turki MS25 numarada kayıtlı 2 yazmada Şahî adında bilinmeyen bir Çağatay şairini tespit ettiğini belirtir. Şahî'nin, Nevâî'nin bahsetmediği şairlerden biri olduğunu, İran Tezkirecisi Fahri-i Herevî'nin tezkiresindeki açıklamasında, Mesut Mirzâ'nın Çağatayca divanında Şahî, Farsça divanında Arifi mahlasını kullandığını belirtir. Eckmann Şahî'nin hayatı hakkında kısa bilgi verdikten sonra Şahî divanından örnekler verir.

Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Hakkında Notlar”, *TDAY-Belleten*, 1958, (1988), 115–126.

Makalede “Çağatay dili ”tabiriyle ne kastedildiği anlatılmıştır. Çağatay kelimesinin nereden çıktığı ve hangi bölgeleri kapsadığına değinilmiştir. Hangi devletlerde resmi dil olarak kullanıldığı ve ne zaman kullanılmaya başlandığı, Çağatay kelimesinin geçtiği bazı tabirler örneklendirilmiştir (“Çağatay ili” Çağatay halkı”...).Çağatay kelimesin manası ve kapsadığı dönemler hakkında ileri sürülen fikirlerden bahsedilmiştir. Çağatayca'nın Orta Asya İslam Türk yazı dilinin önceki devirlerinden ayrılan fonetik ve morfolojik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Eckmann, Janos, “Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800–1920)”, *TDAY-Belleten*, 1963, (1988), 121–156.

Eckmann, Klasik Çağatay edebiyatı üzerine Avrupa ve Türkiye’de yeterli çalışmaların yapıldığını, bu devir sonrasının ise ihmal edildiğini yazısının başında dile getirmiştir. Klasik sonrası Çağatay edebiyatının bütün eserlerinin Özbekistan’da bulunduğu makalede ifade etmiştir. Eckmann Çağatay edebiyatının son devriyle ilgili bilgiler vererek bu devir yazarlarının Klasik Çağatay diline özenerek eserler yazdıkları, Rus işgalinden sonra Rusça kelimeler de kullandıklarını vurgulamaktadır. Son devir Çağatay edebiyatını Hive edebiyatı başlığı altında incelemiştir. Bu dönem yazar ve eserleriyle ilgili örnekler vermiştir. Örneklerde geçen bazı kelimelerin anlamları dipnot şekliyle verilmiştir.

Eckmann, Janos, “Çağatayca İsim-Fiiller”, *TDAY-Belleten*, 1962, (1988), 51–60.

İsim-fiil'in önce tanımı yapılmıştır. Hangi ekleri aldığı ve ne iş gördüğü anlatılmıştır. Daha sonra Çağatayca da hangi eklerle yapılmışsa o eklerle yapılan isim-fiiller tek tek

örneklerle ve alt başlıklarla açıklanmıştır. İsim-fiillerin gördüğü işler anlatılmıştır. Hangi kelimelerden önce kullanılmadığı, özne aldığı takdirde nasıl bir davranış gösterdiği, nasıl genişletildiği gibi fonksiyonlar anlatılmıştır.

Eckmann, “Janos, Çağatayca Yardımcı Cümleler”, *TDAY-Belleten*, 1959, (1988), 27–58.

Eckmann yardımcı cümlenin ne olduğunu ve yardımcı cümlelerin gelişim merhalelerini bildirdikten sonra makaledeki kısaltmaları vermiştir. Çağatayca’da ifade ettikleri fonksiyonlara göre özne, yüklem, nesne ve tümleç cümlelerinin çeşitli tiplerini, hangilerinin kullanıldığını ve kullanıldıkları yerleri örneklerle göstermiştir.

Eckmann, Janos, “Nevâî'nin İlk Divânları Üzerine”, *TDAY-Belleten*, 1970, (1989), 253–269.

Nevâî'nin ilk divanının başkaları tarafından tertiplendiğini 1465–66 yılında hattat Sultan Ali b.Muhammed Meşhedi tarafından hazırlanan yazma Leningrad Devlet Genel Kitaplığı 564'te kayıtlı olduğunu, bu eserin Özbek Hamid Süleyman tarafından tıpkıbasım şeklinde yayımlandığını fakat istinsah edilen eserde pek çok hataların olduğu belirtilmiştir. İlk divanın Nevâî'nin şiirlerinin kronolojisi bakımından önemli olduğunu bildirilir. Nevâî'nin dibacesinde (Hazayinü'l Maani); ilk divanına Garayibü's-Sıgar, ikinci divanına Nevâdirü's Şebâb, üçüncü divanına Bedâiyü'l-Vasat ve dördüncü divanına Fevâidü'l-Kiber dediğinden dolayı herkesin böyle kabul ettiğini ancak İlk divan, Bedâiyü'l-Bidaye, Nevâdirü'n-Nihâye ve Hazâyinü'l-Meâni karşılaştırılırsa dört divanın her birisinde şairin ömrünün her dönemine ait eserler olduğu ifade edilmiştir.

Nevâî yazmalarının arasında ilk divana ait 3 nüshanın olduğunu ve bunların nerede bulunduğu bildirilir. Bedâiyü'l-Bidâye olduğunu tespit ettiği 23 nüsha ve buldukları yerleri verdikten sonra bir çizelge oluşturarak Nevâî'nin ilk divanındaki şiirlerin diğer divanlarına serpiştirilişi anlatılmıştır.

Eckmann, Janos, “Sadî Gülistan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi”, *TDAYBelleten*, 1968, (1989), 17–29.

Gülistan'ın Memlûk Kıpçakçasına olan çevirisinin bilindiğini ama Çağatayca'ya olan çevirisinin pek bilinmediği ifade edilmiştir. Her iki çeviriyi de Seyfî Sarâyinin yaptığı belirtilerek makalede ele alınan Gülistan çevirisinin tek yazma nüshası British Museum'da bulunduğu belirtilmiştir. Yazar bu nüshayı tanıtmıştır. Eckmann 1958 Belleteninde çıkan “Çağatay Dili Hakkındaki Notlar” adlı yazısındaki fonetik ve morfolojik özelliklerle Gülistan çevirisinin dilini maddeler halinde karşılaştırmıştır. Makalenin sonunda metnin transkripsiyonlu örnekleri ve bazı kelimelerin dipnot şeklinde anlamları verilmiştir.

Eraslan, Kemal, “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1970), C.18, 113–124.

Çağatay Türkçesindeki ek uyumsuzluğundan bahseden makalede, imla ile alakalı olduğu kadar Çağatay yazı dilinin teşekkül ve inkişafı ile de alakalı olduğu fikri ortaya konulmuştur. Bazı ekler ele alınarak uyuma girip girmediği gösterilmiştir. Makalenin sonunda kısaltmalar ve taranan eserler açıklamalı olarak verilmiştir.

Eraslan, Kemal, “Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1968), C.16, 40–54.

Makalenin başlangıcında Seydi Ali Reis'in hayatıyla ilgili açıklamalar verilmiştir. Kâtibî mahlasını şiirlerinde kullanan Seydi Ali Reis'in Galatalı olduğu çeşitli kaynaklardan hareketle ifade edilmiştir. Seydi Ali Reis'in deniz coğrafyası, hesap ve hey'et ilimlerine dair önemli eserlerinin olduğu ve batıda onun hakkında yazılar yazıldığı, eserlerinden tercüme yapıldığı bilgisi verilmiştir. Divanı tespit edilemediği için şairliği hakkında kesin hüküm verilmediği ifade edilmiştir. Bilinen şiirlerinden hareketle Seydi Ali Reis devrinin vasat bir şairi olarak anılmıştır. Çağatayca'yı Hindistan seyahati sırasında öğrenmiş ve bu lehçeyle şiirler yazmıştır. Bu şiirlerde Anadolu Türkçesi hususiyetleri de göze çarpmaktadır.

Makalede transkripsiyonu verilen Çağatayca gazeller, Mir'atül-Memalik' in Topkapı Sarayı, Revan Kütüphanesinde, 1470 numara ile kayıtlı bulunan nüshasından alınmıştır. Yazar edebiyatımızın en güzel seyahat eserlerinden biri olarak nitelediği Mir'atül-Memalik'in mukayeseli yeni bir neşrinin yapılmasını tavsiye etmektedir. Makalede 22 gazelin transkripsiyonlu metni yer almaktadır. Makalede çok sayıda dipnot kullanılmıştır.

Eraslan, Kemal, “Çağatay Şâiri Atayî'nin Gazelleri”, *TDAY-Belleten*, 1987, (1992), 113–164.

Makalede önce Atayî'nin hayatı, şairliği, divanı ve eserlerindeki dili hakkında bilgiler verilmiştir. Atayî'nin dili hakkında bilgi verilirken Samoyloviç'in Atayî'nin gazellerindeki dil özelliklerinden de bahsedilmiştir. Daha sonra kısaltmalara yer verilmiştir. Dipnotlarda makalede faydalanılan makalelerin adı ve künyesi verilmiştir. Makalenin sonunda Samoyloviç'in Arap harfleriyle makalesine aldığı 17 gazelin Latin alfabesine tam transkripli bir biçimde aktarıldıktan sonra metinlerin bazı eksiklikleri tamamlanmıştır. Gazellerini günümüz Türkçesine tercümesi ile kısa şerhleri de verilmiştir. Makaleye metinlerin tam bir sözlüğü ile bazı dil notları da eklenmiştir.

İnan, Abdülkadir, “Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair Düşünceler”, *TDAY-Belleten*, Mart 1946 (1946), Seri: III, S.6–7, 531–543.

Çağatay yazı dilinin kuruluşuna dair bilgi vermeden evvel Türk yazı dilinin XV. yy'a kadar geçirdiği evrelerden bahsedildikten sonra Klasik Çağatay yazı dilinin kuruluşuna kadar Karahanlı, Göktürk, Uygur, Harezmi ve Altınordu dillerinin Çağatayca'ya etkisinden bahsedilmiştir. Altınordu ve Harezmi Türkçesinden Çağatay Türkçesinin farklı olduğunu, bu farkın Moğol unsurlarının ve bunlarla beraber gelme Şamanist ve Budist Moğol ve Doğu Türkistan Türklerinin bu ulusta kalabalık olmasından kaynaklandığını ifade edilmiştir. Makalenin sonunda yazar Çağatay yazı dili ile Altınordu Harezmi yazı dili arasındaki farkları 8 maddede sıralamıştır. Ayrıca Orta Asya yazı dilini incelerken fonetik, morfolojik, sözlük ve sentaks özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir. Yazının dipnotlarında, alıntı yapılan ve faydalanılan kaynaklara yer verilmiştir.

İnan, Abdülkadir, “Ebulgazi Bahadır Han ve Türkçesi”, *TDAY-Belleten*, 1957, (1988), 29–39.

Şecere-i Türkî ve şecere-i Terakime adlı eserleriyle Türkçeye verdiği önemden bahsedilmiştir. Ebulgazi Bahadır Han diliyle Klasik Çağatay Türkçesi arasındaki farklar maddeler halinde ele alınmıştır. Dipnotlarda genelde kelimelerin okunuşlarıyla ilgili bilgi verilmiştir.

İnan, Abdülkadir, “Şeybanlı Özbekler Çağına Ait Bir Çağatayca Kuran Tefsiri”, *TDAY-Belleten*, 1962, (1988), 61–66.

Konya’da Mevlana Müzesi kitaplığındaki Çağatayca bir Kuran tercümesi ve tefsiri 664/921 numarası ile verilmiştir. Katalogdaki adı zikredilerek yazanının belli olmadığı, bulunduğu tarihin ise 20 Rebiyülevvel 921 (1544) olduğu belirtilmiştir. Kaç sayfa ve kaç satır olduğu daha önce nerelerde olduğu ve en son müzeye nereden getirildiğinden bahsedilmiştir. Tam olarak ne zaman yazıldığının tayininin güç olduğu anlatılmıştır. Ayrıca tek nüsha olduğu yazılmıştır. Bu nüshada tarihi isimlerinde açıklandığından bahsedilmiştir. Tefsirin telif tarihinin Özbek Şeybani soyunun Türkistan’da egemen olmasına dayandığı belirtilmiştir.

Türkçenin emirler tarafından kullanılan tek dil olduğundan ve öneminden bahsedilmiştir.

Tefsirin dili hakkında bilgi vermek amacıyla bazı sayfalardan örnekler verilmiştir. Tefsirin dili klasik ve ağır Çağatayca olduğu belirtilerek birçok kelime noktasız yazılmıştır. Hikâye ve kıssalarda bu dilin kullanıldığı anlatılmıştır. Ashab-ı Kehf kıssasından bir parçayla yazı bitirilmiştir.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, “Seyf-i Serayi’nin Gülistan Tercümesi’nin Dil Hususiyetleri”, *Türkiyat Mecmuası*, (1968), C.15, 75–126.

Seyf-i Serayi’den bahsedildikten sonra tercüme hakkında bilgi verilmiştir. Eserin dil hususiyetleriyle eski Kıpçak dönemine ait olduğu ifade edilmiştir. Eserin imla hususiyetlerinden, ses hususiyetlerinden, şekil hususiyetlerinden bahsedilmiştir.

Kocasavaş, Yıldız, “Çağatay Metinlerinde Görülen La Hakkında” *Türk Dünyası Araştırmaları*, (Şubat 2003), S.142, 183–188.

Çağatay metinlerinde görülen -la edatı, Türkiye Türkçesi’nde kullanılan -ya edatı gibi kuvvetlendirme, şaşırma, hayret, hitap vb. fonksiyonlarda kullanıldığı belirtilmiştir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud da Divânü Lugâti’t-Türk’de “işin meydana gelişini ve bitmesini gösteren bir edat olarak sona gelir” dediği ifade edilmiştir. -la’yı bugün Türkçenin uzak ve yakın lehçelerinde de görüldüğüne değinilmiştir.

Çağatay sahasının bilhassa manzum metinlerinde görülen ve yaygın bir kullanışı bulunmayan -la unsurunun dikkat çekici olduğu bildirilerek -la ekinin tarihçesi ve Türk lehçelerindeki kullanılışı örneklerle verilmiştir. Makalenin sonunda kısaltmalar ve bibliyografya yer almıştır.

Levend, Agâh Sırrı, “Nevâî’nin Arapça Sözlüğü”, *TDAY-Belleten*, 1956, (1988), 239–245.

Yazar bu sözlüğün ilim âleminde bilinmediği ve Ayasofya kitaplığında yeni bulunduğunu ifade etmiştir.

Eserde “Seb’âtü Ebhur” adını taşıdığından bahsedilmiştir. Bu eseri, Menini adında bir bilgin istinsah etmiştir. Eserin başlangıç ve bitiş satırları Arap harfleriyle yazılmıştır. Makalenin sonuna dört sayfalık tıpkıbasım eklenmiştir.

Levend, Agâh Sırrı, “Nevâî’nin Eserleri”, *TDAY-Belleten*, (1957), 1988, 189–193.

Makalede Ali Şir Nevâî’nin tespit edilmiş bütün eserlerinden bahsedilmiştir. Türkiye kitaplıklarında Ali Şir Nevâî’ye ait 90 adet yazma nüshanın varlığından bahsedilerek

Makalenin sonunda Ali Şir Nevâî'ye atfedilen Risale-i Hall-i Muammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ Li Ali Şir Nevâî'nin toplu basımına yer verilmiştir. Eserin Atıf Efendi Ktp. 2039 numarada kayıtlı olduğundan ve nüshanın vasıflarından bahsedilmiş. Ancak eserin Nevâî'ye ait olup olmadığı hususuna şüpheli bakılmıştır.

Levend, Agâh Sırrı, “Nevâî'ye Atfedilen Esmâ-i Hüsnâ Muammalarının Sahibi”, *TDAY-Belleten*, 1957, (1988), 211–214.

Nevâî'ye Atfedilen Esmâ-i Hüsnâ Muammalarının Farsça yazıldığından, İstanbul'da Atıf Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğu ifade edilmiştir. Nevâî'den bahsedilmiş, muammaların ona atfedilmiş olduğu belirtilerek kesin bir hükme varmak için Nevâî'nin muammaları üzerinde araştırmalar yapılması gerektiği vurgulanmış, muammalarla ilgili yapılan araştırmalar verilmiştir. Sonuçta Nevâî'ye atfedilen muammaların Nevâî'nin çağdaşı ünlü Mir Hüseyin'e ait olduğu bu muammalara birçok kişilerin türlü şerhler yapıldığı belirtilmiştir.

Levend, Agâh Sırrı, “Türkiye Kitaplıklarındaki Nevâî Yazmaları”, *TDAY-Belleten*, 1958, (1988), 127–209.

Bu çalışmada Orta-Asya edebi dilini kaba ve zevksiz bulanlara bugün bile kullanılan “çağ, yasak, karakol ...” gibi kelimeler örnek verilerek karşı çıkmıştır. Ali Şir Nevâî'nin Türk edebiyatının temel taşlarından olduğu ifade edilmiştir. Nevâî'nin eserlerinin yazdığı devirlerin özelliklerini yansıtmamasının faydasından bahsedilmiştir. Türkiye kitaplıklarında tespit edilen Nevâî yazmalarının geniş bir “tavsi”i sunulmuştur. Önce eserler liste olarak göz önüne getirilmiştir. Divanları, Külliyyat, Külliyyat-ı Devavin, Garaibü's-Sıgar, Bedayî'ul Vasat, Nevâdirü's-Şebâb, Hayretü'l-Ebrar vs. bu eserlerin özellikleri anlatılmış, hangi kütüphane ve müzelerde bulunduğu belirtilerek ciltlerin ayrı ayrı ebatları, rengi, süslemeleri gibi özellikleri sıralanmıştır. Başından ve sonundan alıntılar verilerek içindekiler sıralanmıştır.

Oral Seyhan, Tanju, “Babür'ün Aruz Risalesinde Yer Alan Bazı Dil Bilgisi ve Yazının Kuralları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (2004), C.31, 217 -241.

Bu yayında Babür'ün aruz risalesi adlı eserinde 21a/5–25/12 de taktik konusunda bilgi verildiği, bölümdeki imla, ses ve aruza göre metnin okunmasına dair dikkat ve görüşler değerlendirilmiş, Nevâî'nin Babür'den daha önce kaleme aldığı aynı konulu Mizanü'l-Evzan adlı eserindeki görüşleri ile birlikte verilmiştir. Sonra Risalenin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Eserin dil incelemesi yapılmamıştır. Makalenin sonunda kaynaklara yer verilmiştir.

Öztürk, Rıdvan, “Ali Şir Nevâî'nin Dili Hakkında”, *TDAY-Belleten*, 1995, (1997), 369–376

Ali Şir Nevâî'nin dili hakkında Rıdvan Öztürk makalenin başında Çağatay Türkçesinin tarihi ve Ali Şir Nevâî'nin bu lehçe için öneminden bahsetmiştir. Babür'den, Vambery, Berezine, İlminskiy, Barthold, Borovkov, Melioronskiy, Yuhadin ve Recebov'un Ali Şir Nevâî hakkında görüşlerine kısaca değindikten sonra Ali Şir Nevâî'nin Muhakemetül Lugateyn adlı eserindeki Türkçenin Farsçadan üstünlüğünü iddia için kullandığı 100 fiilin listesi ve bu fiillerin Türk lehçelerindeki durumu gösterilmiştir. Nevâî'nin seçtiği 100 fiil Uygur, Özbek, Kırgız, Kazak ve Türkmen Türkçeleri bakımından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonuçları yazının sonunda ortaya konmaktadır. Rıdvan Öztürk

makalesinin sonunda Çağatay Türkçesini eski Özbek kabul eden anlayışı tenkit etmiştir. Dipnotlarda alıntılarının kaynağı verilmiştir.

Romaskeviç, A. A., “Yeni Çağatay-Fars Lügati”, *Türkiyat Mecmuası*, (1934), S.4, 281–293.

Yazar, yazısına Ali Şir Nevâî'nin eserlerinin bütün Türk dünyasında çok tesirli olduğunu vurgulayarak başlamıştır. Ali Şir Nevâî'yi Çağatay edebiyatını kuran kişi olarak belirtmiştir. Çağatay lehçesiyle ilgili lugatler zikredilmiştir. Makale, Fetih Ali Han Kaçarlı'nın Fars Lügati üzerine yazılmıştır. Bu Lügatin ikinci nüshasını 1914 yıllarında Tahran'da kendisinin bulduğunu ifade etmektedir. Yazar bu nüshayı tanıtmıştır. Makaleyi Rusçadan Türkçeye Abdullahoğlu Hasan çevirmiştir.

Schinkewitz, Jakob, “Rabguzî Sentaksı” çev. Sabit S. Paylı, *TDAY-Belleten*, OcakAralık 1947, (1947), Seri: III, S.10–11, 49–119.

Makalenin başında bibliyografya verilmiştir. Giriş kısmında Rabguzi'nin gerçek adından bahsedilerek “Yalavaçlar Hikâyeleri”ni hangi yılda yazdığı ve Türk Dili ile ilgili görüşleri anlatılmıştır. Makalede El yazmasının nerede bulunduğu ve nerelerde basıldığından bahsedilmiş zamanla bu basımların nüshalarının az bulunur hale geldiğinden ve günümüzde ise bulunmaz olduğu ifade edilmiştir. Batı Avrupa'da bulunup daha sonra Kazan'da basılan nüshalarda okuyanın anlaması için dil yenilikleri verilirken bir sürü yanlışlık yapıldığı belirtilmiştir. Tercüme ve el yazması kopya edilirken de yanlışlıklar yapılmıştır. Transkripsiyon ile ilgili açıklamalar yapılmış ve daha sonra dil özellikleri ayrıntılı olarak verilmiştir. İrap hallerinin kullanılışı, partisipler, mastarlar, basit fiil şekilleri, partisipten çıkma yardımcı fiiller, isimden çıkma şekiller, yardımcı fiiller, er-“imek” yardımcı fiili ile birleştirilerek yapılan fiil şekilleri basit (sade) fiil şekillerinin yapılışı, partisipten çıkma şekillerin yapılışı Tur-yardımcı fiil ile yapılmış fiil şekilleri, gerundiumdan çıkma şekillerin yapılışı, isimden çıkan şekillerin yapılışı alt başlıklarıyla ayrıntılı verilmiştir. Son kısma “içindekiler” bölümü eklenmiştir.

Sertkaya, Osman F., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1970), C.18, 133–138.

Osmanlı şairlerinden Ahmet Paşa'dan itibaren Çağatayca yazan şairlerin olduğu, I.Selim, Seydi Ali Reis, Cemili, Azmi, Hafız Acem Şükrî, Nazmî, Niyazî, Samî ve Salahî gibi şairlerin Nevâî'ye nağmeler yazdığı belirtilir. Dipnotlarda Osmanlı şairlerinin Çağatay dilinden etkilendiği görüşlerini belirten makale ve kitap isimleri verilir. Daha sonra Nedim'in Nevâî'ye yazdığı bir nazire yayınlanmış; bu nazirenin nüshaları verilerek nüshaların farklılıkları belirtilmiştir. Sonra Şeyh Galib'in Çağatay lehçeli bir nüshası ve nüsha farklılıkları verilmiştir. Şiirlerin kalıpları şiirlerin başında verilmiştir. Makalenin sonunda şiirlerdeki bilinmeyen kelimelerin anlamı verilmiştir.

Sertkaya, Osman F., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, (1971), C.19, 171–184

Yazar, makalesine daha önce bu alanda yazdığı çalışmalara atıfla başlamıştır. Makalede yer alan transkripsiyonlu metinler, şairi ve bu metinle ilgili kısa bilgiler şiirlerin başına yazılmıştır. Şiirlerin aruz kalıpları verilmiştir. Metinlerin nüsha farklılıkları gösterilmiştir. Makalelerin sonunda ‘kelimeler’ başlığı altında sözlük yer almaktadır. Bu

mülemma Arapça, Farsça, Osmanlı ve Çağatay Türkçesiyle yazılmıştır. Arapça ve Farsça beyitler Arap harfleriyle yazılmıştır.

Sertkaya, Osman F., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri. III, Uygur Harfleri ile Yazılmış Bazı Manzum Parçalar. 1”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, (1972), C.20, 157–184.

Aynı konuyla ilgili daha önce yayımlanan iki makale zikredilmiştir. Makale üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde Bahti'nin Nevâî'nin bir gazelinde Çağatay lehçesiyle yaptığı iki nazirenin transkripsiyonlu metni, ikinci bölümde yazarı bilinmeyen 17 beyitlik bir kaside ile Lütfî'nin bir gazelinin ve Lütfî ile Sekkaki'nin bazı gazellerinin transkripsiyonlu metni, son bölümde ise transkripsiyonu verilen toplu basım yayımlanmıştır. Uygur ve Arap harfleriyle yazılan metinler transkribe edilirken Uygur harfli metin düz harflerle, Arap harfli metin ise italik harflerle yazılmıştır. Makalenin başlangıcında transkripsiyon yapılırken uygulanan yöntemle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Makalede yer alan örneklerle ilgili bibliyografya bilgileri ve metinlerin buldukları yerler ve şairlere ilişkin açıklamalar bulunmaktadır.

Şen, Mesut, “Babür’ün Mektupları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (1997), S.8, 397–462

Babür kısaca tanıtıldıktan sonra Babür'ün üç mektubunun metni çeviri yazı, dizin, Hayrabat nüshasının tıpkıbasımı sunulmuş, dipnotlarda makalede faydalanılan kaynaklar verilmiştir. Babür'ün mektupları ile modern mektubun özellikleri arasındaki benzerliklerden bahsedilmiştir. Mektupların ilki Kabil'de kime gönderildiği belli değildir. Diğer iki mektubu oğlu Hümayun ile beyi Hoca Kelan'a yazmıştır.

Toparlı, Recep, “Çağatay Şairi Hafız Harezmi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Şubat 1984), S.28, 85–116.

Toparlı, Hafız Harezmi'nin divanını, Prof. Dr. Hamid Süleyman'ın Hindistan'ın Haydarabad şehrinde bularak iki cilt halinde neşrettiğini bildirir. Daha sonra Toparlı, bu divan ve Hafız Harezmi hakkında bilgi verir. Prof. Dr. Hamid Süleyman'ın yazdığı divanı ve içindekiler bölümünü tek tek anlatır. Makalenin son kısmında Prof. Dr. Hamid Süleyman'ın neşrettiği divandan seçilen şiirler verilmiştir.

Türk Dil Kurumu, “Bir Yıl Dönümü: Büyük Türk Dilci ve Edebiyatçısı Ali Şir Nevâî'nin Doğumunun Beşyüzcü Yılı”, *TDAY Belleten*, Mart 1941, (1941), Seri: II, S.7–8, 9–16.

Türk Dil Kurumu sekreterliğinin bildirisini ardından Besim Atalay'ın 1941 de Ankara radyosuna verdiği söylev yer almaktadır. Bu söylevde Ali Şir Nevâî'nin hayatından ve eserlerinden bahsedilmektedir. Muhakemetü'l Lugateyn'in önemi de ayrıca belirtilmiştir.

Türkay, Kaya, “Ali Şir Nevâî'nin Lügazları”, *TDAY-Belleten*, 1994, (1996), 157–168.

Makalede lügaz hakkında bilgi verildikten sonra Çağatay şairlerinden Nevâî'nin Bedayiu'l-Vasattaki lügazlarından bahsedilmiştir. Lügazların hangi külliyat nüshasında ve hangi sayfada olduğu belirtilmiş, Lügazların başına başlık konulmuş vezinleri belirtilmiştir. Makalenin sonunda Lügazların alfabetik dizini konulmuştur.

Uzun, Enver, “Ali Şir Nevâî Hakkında Rivayetler I”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Aralık 1995), S.99, 185–222.

Ali Şir Nevâî hakkında kırk bir adet Nasreddin Hoca fıkraları tarzında kısa hikâyeler yer almaktadır. Genelde öğüt verici ve olaydan ders çıkarma maksatlı rivayetlerdir. Eseri Türkiye Türkçesi'ne Enver Uzun aktarmıştır.

Uzun, Enver, “Ali Şir Nevâî Hakkında Rivayetler II”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Nisan 1996), S.101, 159–191.

Ali Şir Nevâî hakkında on beş adet Nasreddin Hoca fıkraları tarzında kısa hikâyeler yer almaktadır. Genelde öğüt verici ve olaydan ders çıkarma maksatlı rivayetlerdir. Eseri Türkiye Türkçesi'ne Enver Uzun aktarmıştır.

3. Sonuç:

Türk Dili ve Edebiyatıyla ilgili önemli gördüğümüz 5 dergide 50 makalenin incelendiği çalışmamızda, Çağatay Türkçesi ile ilgili makaleler kısa ve öz bir şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere Çağatay Türkçesi üzerinde oldukça çok çalışma yapılmıştır. Ele alınan dergiler Çağatay Türkçesi ile ilgili yayımladıkları makale sayısına göre incelendiğinde, en fazla makalenin 27 makale ile TDAY-Belleten dergisinde yayımlandığı görülmektedir. Bu dergiyi sırasıyla, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi(14), Türk Dünyası Araştırmaları(5), Türkiyat Mecmuası(4), Türklük Araştırmaları Dergisi(1) takip etmektedir. Çağatay Türkçesi ile ilgili en fazla makale kazandıran ve bu yönüyle dikkat çeken bilim adamı olarak ise Janos Eckmann'ı görmekteyiz. Çağatay edebiyatçısı Ali Şir Nevâî ise makalelerde en çok üzerinde durulan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil açısından bakıldığında ise Çağatay grameri üzerine yapılan çalışmalar dikkati çekmektedir. Yapılan bu çalışmanın Çağatay Türkçesi alanında yapılacak diğer çalışmalara ve bu alanda çalışan Türkologlara fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça:

- 1. Romaskeviç, A. A., “Yeni Çağatay-Fars Lügati”, *Türkiyat Mecmuası*, (1934), S.4, 281–293.**
- 2. Türk Dil Kurumu, “Bir Yıl Dönümü: Büyük Türk Dilci ve Edebiyatçısı Ali Şir Nevâî'nin Doğumunun Beşyüzcü Yılı”, *TDAY Belleten*, (Mart 1941), Seri: II, S.7–8, 9–16.**
- 3. İnan, Abdülkadir, “Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair Düşünceler”, *TDAY-Belleten*, (Mart 1946) 1946, Seri: III, S.6–7, 531–543**
- 4. Schinkewitz, Jakob, “Rabguzî Sentaksı” çev. Sabit S. Paylı, *TDAY-Belleten*, (Ocak-Aralık 1947), Seri: III, S.10–11, 49–119.**

5. Borovkov, “Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevâî”, çev. Rasime Uygun, *TDAY-Belleten*, (1954), 1988, 59–96.
6. Levend, Agâh Sırrı, “Nevâî’nin Arapça Sözlüğü”, *TDAY-Belleten*, 1956, (1988), 239–245.
7. Levend, Agâh Sırrı, “Nevâî’ye Atfedilen Esmâ-i Hüsnâ Muammalarının Sahibi”, *TDAY-Belleten*, (1957), 1988, 211–214.
8. Levend, Agâh Sırrı, “Nevâî’nin Eserleri”, *TDAY-Belleten*, (1957), 1988, 189–193.
9. İnan, Abdülkadir, “Ebulgazi Bahadır Han ve Türkçesi”, *TDAY-Belleten*, (1957), 1988, 29–39.
10. Bertels, E. E., “Ali Şir Nevâî’nin Ferhad ü Şirin’i” çev. Rasime Uygun, *TDAYBelleten*, (1957), 1988, 59–96.
11. Ateş, Ahmet, “Ali Şir Nevâî’nin Arapça Sözlüğü Hakkında”, *TDAY-Belleten*, (1957),1988, 183–188.
12. Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Hakkında Notlar”, *TDAY-Belleten*, (1958) 1988, 115–126.
13. Levend, Agâh Sırrı, “Türkiye Kitaplıklarındaki Nevâî Yazmaları”, *TDAYBelleten*, (1958), 1988, 127–209.
14. Eckmann, “Janos, Çağatayca Yardımcı Cümleler”, *TDAY-Belleten*,(1959), 1988, 27–58.
15. Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri -Nevâî Divânından parçalar-”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1959), C.9, 33–64.
16. Eckmann, Janos, “Horasan Sultanı Hüseyin Mirzâ’nın Bir Savunma Yazısı, (Tourkhan Gandjei)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1959), C.9, 155–156.
17. Eckmann, Janos, “Küçük Çağatay Grameri”, (1960), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.10, 41–64.
18. Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri II Gedâî Divânından Parçalar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1960), C.10, 65–110.
19. Eckmann, Janos, “Çağatay Dili Örnekleri. III”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1962), C.12, 157–174.
20. Eckmann, Janos, “Çağatayca İsim-Filler”, *TDAY-Belleten*,(1962), 1988, 51–60.

21. İnan, Abdülkadir, “Şeybanlı Özbekler Çağına Ait Bir Çağatayca Kuran Tefsiri”, *TDAY-Belleten*, (1962), 1988, 61–66.
22. Eckmann, Janos, “Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800–1920)”, *TDAY-Belleten*, (1963), 1988, 121–156.
23. Ateş, Ahmet, “Ubeydullah Han'ın Bilinmeyen Mensur Bir Eseri (Tarcama-i ava'id al-Kur'an va fava'id al-Furkan)”, *TDAY-Belleten*, (1964) 1989, 127–147.
24. Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, “Seyf-i Serayi'nin Gülistan Tercümesi'nin Dil Hususiyetleri”, *Türkiyat Mecmuası*, (1968), C.15, 75–126.
25. Eraslan, Kemal, Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1968), C.16, 40–54.
26. Eckmann, Janos, “Sadi Gülistan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi”, *TDAY-Belleten*, (1968), 1989, 17–29.
27. Eckmann, Janos, “Bilinmeyen Bir Çağatay Şairi Şahî ve Divânı”, *TDAY-Belleten*, (1970), 1989, 13–36.
28. Eckmann, Janos, “Nevâî'nin İlk Divânları Üzerine”, *TDAY-Belleten*, (1970), 1989, 253–269.
29. Eraslan, Kemal, “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1970), C.18, 113– 124.
30. Sertkaya, Osman F., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1970), C.18, 133– 138.
31. Alpay, Gönül, “Ali Şir Nevâî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevîsi Üzerindeki Etkiler”, *TDAY-Belleten*, (1970), 1989, 155–167.
32. Sertkaya, Osman F., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, (1971), C.19, 171–184
33. Sertkaya, Osman F., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri. III, Uygur Harfleri ile Yazılmış Bazı Manzum Parçalar. 1”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, (1972), C.20, 157–184.
34. Alparlan, Ali, “Babür'ün İcat Ettiği Baburi Yazısı ve Onunla Yazılmış Olan Kur'an ”, *Türkiyat Mecmuası*, (1973), C.18, 161–168.
35. Alparlan, Ali, “Babür'ün İcat Ettiği Baburî Yazı”, *Türkiyat Mecmuası*, (1977), C.19, 207–209.

36. Alparslan, Ali ve Kemal, Eraslan, “Kâmrân Mirzâ'nın Divânı”, (1977), 1979, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.23, 37–163.
37. Toparlı, Recep, “Çağatay Şairi Hafız Harezmî”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Şubat 1984), S.28, 85–116.
38. Alparslan, Ali; Kemal, Eraslan, “Kâmrân Mirzâ Divânı II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1986), 1993, C.25, 11–78.
39. Birnbaum, Eleazar, “Çağatay Şairi Lütfi (Hayatı ve Eserleri)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1986), 1993, C.25, 189–193.
40. Eraslan, Kemal, “Çağatay Şâiri Atayî'nin Gazelleri”, *TDAY-Belleten*, (1987), 1992, 113–164.
41. Türkay, Kaya, “Ali Şir Nevâî'nin Lügazları”, *TDAY-Belleten*, (1994), 1996, 157–168.
42. Öztürk, Rıdvan, “Ali Şir Nevâî'nin Dili Hakkında”, *TDAY-Belleten*, (1995), 1997, 369–376.
43. Uzun, Enver, “Ali Şir Nevâî Hakkında Rivayetler I”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Aralık 1995), S.99, 185–222.
44. Abik, A. Deniz, "Ali Şir Nevâî'nin Zübdetü't Tevârihi Üzerine", *TDAY-Belleten* (1996), 1999, 1–6.
45. Uzun, Enver, “Ali Şir Nevâî Hakkında Rivayetler II”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Nisan 1996), S.101, 159–191
46. Şen, Mesut, “Babür'ün Mektupları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (1997), S.8, 397–462.
47. Abdullayev, Muhammet, “Ubeydullah Han'ın Hayatı ve İcadına Dair Malumatlar” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.120, (Haziran 1999), 133–144.
48. Kocasavaş, Yıldız, “Çağatay Metinlerinde Görülen La Hakkında” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.142, (Şubat 2003), 183–188.
49. Abik, A.Deniz, “Nevâî'nin Üç Eserindeki Deyimlerin Farsçasıyla Karşılaştırılması”, *TDAY-Belleten*, (2003/I), 2005, 211–222.
50. Oral Seyhan, Tanju, “Babür'ün Aruz Risalesinde Yer Alan Bazı Dil Bilgisi ve Yazının Kuralları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (2004), C.31, 217 -241.